

Ricœur'ün Levinas Okuması Üzerine: Kendilik ve Başkalık Sorunu

*On Ricœur's Reading of Levinas: The Problem of
Selfhood and Alterity*

Ali Sait SADIKOĞLU

alisaitsadk@yahoo.com

Öz

Çağdaş felsefede kendilik ve başkalık nosyonları metafiziği ve etiği tekrar düşünmek için merkezi nosyonlara dönüşmüştür. Bu iki temel nosyon, özellikle Levinas ve Ricœur metinlerinde sürekli olarak karşımıza çıkan nosyonlardır. Bu makalede amacımız, çağdaş felsefede bir problem olarak kendilik ve başkalık nosyonlarının tartışmasına giriş yapmaktır. Eğer kendilik meselesi, bir yandan insanlar arası ilişkide başkasını tanıma ile ilişkili ise kendilik ve başkalık özneliğin anlaşılmasında anahtar rol oynamaktadır. Başkalığı, etik yolla ele alarak kendiliğin kurucu bir anlam alanı olarak düşünmeye çalışıyoruz. Diğer yandan Levinas'ın Bütünlük ve Sonsuz'da varlığın anlamı bakımından göstermeyi amaçladığı gibi, bu etik boyut aslında metafiziğin bizzat kendisi olmayı hedeflemektedir. Etik olarak bu metafizik, öznellik hakkında çağdaş bir felsefi cevap olabilecek biçimde, varlık olarak varlığın düşünülmesine yeni bir imkân sunabilir. Çalışmamız bu yeni imkân hakkında bir araştırmadır.

Anahtar Kelimeler: Kendilik, Başkalık, Başkası, Etik, Ontoloji

Abstract

In contemporary philosophy, the notions of selfhood and alterity have become central notions in the reconsideration of metaphysics and ethics. These two fundamental notions recur especially frequently in the texts of Levinas and Ricœur. In this article, our aim is to introduce the discussion of the notion of selfhood and alterity as a problem in contemporary philosophy. If in one sense selfhood is a relationship that is realized in the meeting with others in the context of human interaction, then selfhood and alterity play a major role in subjectivity. Within an ethics perspective, we attempt to analyze alterity as a foundational site of meaning for selfhood. On the other hand, as Levinas attempts to show in *Totality and Infinity* according to the meaning of existence, this ethics dimension aims towards metaphysics itself. This metaphysics as ethics could give a new possibility to think about being as the contemporary philosophical response to subjectivity. Our work is a research about this new possibility.

Keywords: Selfhood, Alterity, Other, Ethics, Ontology

Giriş

Mevcut çalışmamız¹ çağdaş Fransız felsefesinin önemli filozoflarından Paul Ricœur'ün Emmanuel Levinas düşüncesi üzerine okumasına dayanmaktadır. Ricœur'ün düşünce hayatının son dönemlerinde yazdığı *Başkası Olarak Kendisi* (1990)² adlı kitabın son bölümünde geliştirdiği fikirler ve bu kitabın yayınlanmasından hemen bir sene önce yayınlanan *Emmanuel Lévinas, Tanıklığın Düşünürü* (1989)³ adlı makale burada geliştirmek istediğimiz fikirlere dayanak olmuştur. Biz bu çalışmamızda, herhangi kronolojik bir yol izlemeden, sadece bu iki düşünür arasındaki mümkün bir diyalogun ana hatlarını göstermeyi deniyoruz. Giriş karakterine sahip bu çalışmamız diğer taraftan Ricœur'ün "kendilik

¹ Bu çalışma 4 Mayıs 2108'te Uluslararası İstanbul Felsefe Kongresi'nde "Kendi ve Başkalık: Kimlik sorununa bir yaklaşım" adlı bir tebliğle sunulan çalışmanın bir başka versiyonudur. Burada özellikle son bölüm geliştirilerek daha geniş bir çalışma haline dönüştürülmüştür: "Tanıklık ve Kendilik" adlı son başlık altındaki açıklamalar ve "Sonuç" bölümü çalışmaya eklenerek makale formatına dönüştürülmüştür.

² Orijinal adı: *Soi-même comme un autre*. Fransıca "soi-même" ifadesi kendisi (soi) ifadesinden daha çok "bizzat kendisi" demektir.

³ Orijinal adı "Emmanuel Lévinas, penseur du témoignage" Lectures 3, Aux frontières de la philosophie" adlı kitabın içinde. Bu makale aslında Ricœur'ün "tanıklık felsefesi" dediği bir deneme açısından oldukça önemlidir. Biz bu çalışmamızda temelde *Başkası Olarak Kendisi* eserinin son bölümünü dikkate alıyoruz.

ontolojisi⁴ adını verdiği fikir açısından ana temaları seçmek ve onları genel olarak açıklamaktan ibarettir. Çalışmamızın çerçevesini bu iki filozof ile belirmemizin nedeni ise, her ikisinin de çağdaş felsefede düşünceleri bakımından metafizik⁵ düşünceye sahiplenici bir biçimde referans vermeleridir. Çalışmamızın asıl konusu kendilik ve başkalık meselesinden ibaret olsa da, farklı tartışmalar aracılığıyla Ricœur'ün kavramsallaştırdığı "kendilik ontolojisi" hakkında genel bir özet sunmayı hedefliyoruz. Bu hedef doğrultusunda öncelikle Ricœur'ün metininden hareketle kendilik ve başkalık mefhumları arasındaki ilişkiyi ve ilgili problem alanlarını açıklayacağız.

Bu problem alanları içinde hem Ricœur hem Levinas düşüncesi arasında mümkün bir alışverişin karakteri hakkında fikirler sunmayı deniyoruz. Son bölümde ise Ricœur'ün bahsettiğimiz makalesinde geliştirmek istediği tanıklık ya da şahitlik fikirleri bakımından kendilik ve başkalık sorununu ontolojik ve etik temelleri üzerinden düşünmeye çalışıyoruz. Bu tartışma ekseninde Türkçe'ye şuur olarak çevirdiğimiz Heidegger'in *gewissen* düşüncesi dikkate değer bir tartışma alanı oluşturmaktadır. Ricœur'ün *gewissen* okuması bize aynı zamanda Levinas ve Heidegger düşüncesi arasında kendilik ve başkalık fikirleri açısından ontoloji ve etik bakımından bir geçiş imkânı sunduğu için önemlidir.

Mevcut çalışmamız giriş niteliğinde özet bir çalışma olması bakımından çağdaş felsefede güncel felsefi sorunların açık olarak tayin edilmesinde bir aydınlatma niyeti taşımaktadır. Özellikle günümüz felsefesinde yeni bir metafizik düşünce halâ mümkün ise bu makalede bahsettiğimiz temalar ve tartışmaların düşünülmesi gereklidir. Bu anlamda çalışma alanı olarak üç ana tema özellikle öne çıkmaktadır. *Beden, bilinç ve başkası* olarak belirlediğimiz bu üç ana tema araştırma alanları olarak önümüzde durmaktadır. Mevcut çalışmamız bu üç ana tema hakkında genel fikirler sunmayı Ricœur'ün Levinas okuması üzerinden denemeye çalışmaktadır. Diğer taraftan daha açık ve detaylı olarak çalışılması gereken *beden, bilinç ve başkası* kavramlarının ontolojik birliği imkânı makalemizin sadece bir hazırlık olarak değindiği mesele olarak kalmaktadır.

Kendilik ve Başkalık

Kendilik ve başkalık⁶ nosyonları öncelikle adını zikrettiğimiz makalede bir tanıklık felsefesinin temellerini atmak için özellikle tercih edilmiş nosyonlardır. Daha sonra, *Başkası Olarak Kendisi* kitabında Ricœur bu nosyonları çok daha geniş bir anlam ağı içinde bir kendilik <ipséité> felsefesine doğru yönlendirmiştir. Türkçe'de "kendi" ya da "kendilik" sözcüğünün bir ad olarak tek başına kullanılması kulağa tuhaf gelebilir. Aynı durum Fransızca'da ya da İngilizce'de kullanıldığında da böyle bir tuhaflik hissedilir. Kelime tek başına, İngilizce "self" veya "selfhood" ya da Fransızca "soi" veya "soi-même" olarak kullanıldığında üçüncü tekil şahıs manasına gönderme yapar. Ricœur ise kelimeyi felsefi bir anlam statüsüne taşımak istemektedir. Bu anlamda kendilik, felsefi bir anlama, göstermek istediği somut bir varlığa işaret etmektedir. Bu somut varlık bizzat kendisi olduğumuz öznelliğimizdir. Fakat Ricœur için böyle bir anlamın açılımı öncelikle kendi teriminin dilde ortak olan iki anlamını birbirinden ayırmak ile mümkün olmuştur. Bu kendi teriminin hem özdeş yani "aynı" hem de "kendi" olarak anlamlarının arasındaki ayırmadır. Ricœur latince aynı ve kendi manalarına gelen "idem" ve "ipse"

⁴ Terim Ricœur tarafından önerilmiştir. Bkz. Ricœur P., *Soi-même comme un autre*, s. 352

⁵ Levinas *Bütünlük ve Sonsuz*'da olumlu manada "metafizik arzu" terimini kullandığında ya da etîği "ilk felsefe" olarak düşünmek istediğinde metafizik düşünceye bağlı kalırken, Ricœur ontolojiyi bir kendilik ontolojisi olarak tesis etmek istediğinde tekrar metafiziğe geri dönmüştür.

⁶ Çalışmamızda Fransızca *autre* terimini başka ile, *autrui* terimini ise başkası ifadesiyle karşıladık. *Altérité* terimi ise başkalık olarak karşılanmıştır. Başka genel olarak her türlü başkalık manasına gelirken, başkası somut yaşantıda karşılaştığımız başka insan manasına gelir. Başkalık terimi ise başkanın kavramsallaştırılmış halidir. Levinas'ta başkası özel olarak somut yaşantıda karşılaştığımız başka insana göndermede bulunurken başka ise genel olarak Tanrı, gelecek, ölüm vb. gibi birçok başkalık figürüne bürünebilir. Levinas'ta başka ve başkası kullanımları için *Bütünlük ve Sonsuz* ve *Zaman ve Başka* gibi kitaplara bakılabilir. *Zaman ve Başka*'da "Autre et autrui" ifadeleri ile başlayan bir pasaj vardır. Bu pasajın adı "Başka ve Başkası" olarak Türkçeye çevrilmiştir. Bkz. Emmanuël Levinas, *Zaman ve Başka*, Zeynep Direk'in sunuşuyla, çev: Özkan Gözel, Metis Yay. 2005, İstanbul. s. 103. Bizim "başka" ve "başkası" kullanımımız öncelikle *Zaman ve Başka*'daki bu pasaja ve *Bütünlük ve Sonsuz*'daki genel kullanımlara dayanmaktadır.

terimlerini ayırmayı ve her ikisi arasında mümkün bir diyalektiği düşünmek istemiştir.⁷ Diğer taraftan, eğer anlam olarak hem aynı hem de kendi bizim kendilik dediğimiz terim içinde ayrılabilmişse, kendiliğin içinde bir başkalık fikrini düşünmemize zemin hazırlanır. Aynı kendi değilse ya da aynı terimi kendi teriminden ayırabiliyorsa, kendi aynıdan farklıdır; dolayısıyla aynı ile kendi arasındaki mümkün fark kendilik içinde başka terimini de anlamaya izin verecektir. Kitabın adı tam da böyle bir ayırım ile *Başkası Olarak Kendisi* diye düşünülmüş ve kendilik içinde başkalığın düşünülmesi üzerine bir imkân sunmuştur. Özetle, Ricœur aynı ve kendi terimlerinin anlamını ayırarak, öznellik içinde başkanın düşünülebileceği fikrini geliştirmek istemiştir. Bu fikir böylece kendilik ve aynılık arasında bir ayrımı göz önünde bulundurarak "kendi" içinde bir başkalık fikrine yönelmiştir.

Diğer yandan, kendilik ve aynılık arasındaki anlam birliğinin dışına çıkılması bizim başkalık olarak genel ifade ettiğimiz başkanın anlamını da etkiler. Buradaki anlamsal fark, kendilik ile aynılığın özdeşliğini kırarak kendilik ile başkalığı bir arada düşünmeye izin verir. Ricœur hemen kitabın başında çok açık bir cümle ile başkalık üzerine bir fikir geliştirir. Şöyle yazar: "*Öyle ki, aynılık ve kendilik dairesi içinde kalındıkça, kendinden başka olanın başkalığı hiçbir kökensel anlam sunmaz. Başka, ifade edilmiş olduğu gibi, aynının antonomileri listesinde bulunur: başka ters, ayrık ve değişik gibi terimlerin yanında olur*" (Ricœur, 1990: 13)⁸. Eğer aynılık ve kendilik eş manada kullanılırsa, başka aynının sadece antonomisi yani karşıt anlamı olur. Bu durumda başka, kökensel olmadan, aynının anlam ağı içinde olmadan tamamen dışarıda kalan bir mana olarak ters, ayrık, değişik ya da farklı gibi manalara gelmek zorunda kalır. Fakat Ricœur başkalığı bu manada sadece aynının karşısında bir karşıt olarak düşünmek istememektedir: Başkalığı aynının merkezinde kökensel olarak düşünerek aynılık ve başkalık arasındaki karşıt anlam ayırımını aşmayı denemektedir. Söz konusu olan başkasının kökensel olarak aynıda düşünülme çabası, Ricœur'ün *Başkası Olarak Kendisi* kitabında felsefe olarak oldukça yüklü ve zengin bir araştırmayı doğurmuştur.

Ricœur'ün kendiliğin içinde ya da kendi ile birlikte düşünmek istediği başkalık düşüncesinin genel olarak felsefi boyutlarına değinmeden önce, düşüncelerini geliştirmesine ilham kaynağı olmuş bir diğer çağdaş filozof Emmanuel Levinas'ın fikirlerine bakmak yerinde olacaktır. Ricœur'e göre, Levinas düşüncesinde, iki büyük kitabı olan *Bütünlük ve Sonsuz* (1961) ve *Varlıktan Başka Türü ya da Özün Ötesinde* (1974) adlı kitapları arasında, tam da yukarıda değindiğimiz kendilik ve başkalık meselesi açısından önemli bir dönüşüm yaşanmıştır (Ricœur, 1990: 390). Aynı ve başka meselesi en baştan beri Levinas düşüncesinin tam kalbinde olan en ciddi meseledir. Ricœur tarafından bahse söz konusu olan Levinas düşüncesindeki dönüşümü kısaca ifade ettikten sonra iki filozof arasında mümkün bir diyalogun ana hatlarını göstermeye çalışacağız. Ricœur'e göre Levinas *Bütünlük ve Sonsuz* adlı kitapta, yukarıda bahsedilen anlamsal ayrımı dikkate almamış, dolayısıyla aynıyı kendilik gibi düşünmüş ve dolayısıyla kendilik düşüncesini içsellik <intériorité> üzerinden anlamak istemiştir.⁹ Bu düşünceye göre aynılık ile kendilik arasında bir özdeşlik ya da çakışma vardır. Bu özdeşlik ya da çakışma, Levinas'ın *Bütünlük ve Sonsuz* kitabının ikinci bölümünde yorumladığı fenomenolojik yönelimsellik <intentionnalité> düşüncesinde ve yönelimsellik fikrinin tekrar kaydedildiği beden ve dünya felsefelerinde açığa çıkmıştır. Levinas *Bütünlük ve Sonsuz*da öznelliğin temelini düşündüğü duygulanımsal boyutta, öznenin beden üzerinden dünya ile kurduğu yönelimsel arzu veya keyif <jouissance> irtibatının sürekli kendine mal eden işlevini özdeşlik olarak düşünmüştür. Bu durumda "aynı" öznelliğin içsel, psikik boyutunda yaşadığı kendiliğin <ipséité> bir başka adıdır. Kendilik dediğimiz öznenin varlığı, dünyada beden olarak, aynılığı sürekli tesis eden özdeşleştirme edimi ile

⁷ Genellikle "aynı" ve "kendi" terimleri özdeşlik ilkesinden hareketle aynı manaya gelecek şekilde kullanılır. Özdeşlik ilkesi içinde her kendisi olanın kendisi ile aynı olduğu düşünülür. Bu durumda "aynı" ve "kendi" terimleri bir ve özdeş olarak aralarındaki farkın örtülmesi sonucu doğar. Göreceğimiz gibi "aynı" ve "kendi" terimi arasında anlamsal farkın konulması öznelliği düşündüğümüzde bize farklı bir düşünme imkânı sunmaktadır.

⁸ Çeviriler Fransızca orijinal metinlerden bizim tarafımızdan yapılmıştır.

⁹ *Bütünlük ve Sonsuz* kitabının ikinci bölümüne bakmak yerinde olacaktır.

nesnenin başkılığını ortadan kaldıran bir tür egoizm olarak düşünülmüştür. Egoizmde kendilik ve özdeşleştirme arasında sıkı bir bağ vardır.¹⁰

Aynı olarak düşünülen öznenin ya da benin kendiliği, özdeşleştirme edimi boyunca varlığını başkasından, başka insandan ayırarak¹¹ korur. Levinas bu kitapta kendilik ve aynılığı özdeş tutarak, egoyu aynılık boyutu içinde düşünmüştür, dolayısıyla aynılık ve kendilik özdeşliği kendilik ve ego arasındaki özdeşlik ile beraber yürütülmüştür. Başkası¹² fikrine gelince, kendilik ve aynılık özdeş düşünülmesi için başkası kendiliğin dışında kalan bir aşkınlık olarak düşünülmüştür. Başkası kendiliğin içinde değil, fakat dışarıda kendini aşkınlık olarak göstererek dışarıdan kendini duyuran bir aşkınlık olarak özneyi ilgilendiren etik ilişkide belirmiştir. Başkası, somut alanda başka insan ile karşılaşma olarak kendini dilsel ilişkide muhatap almak zorunda olduğumuz yekdiğeridir. Levinas için, başkası ile somut karşılaşma egonun dünyada bedensel ve egoist arzusu olarak beliren kendiliğinin aynılık ile özdeşliğini kırarak, egonun dışarıya daha doğrusu aşkınlığa açılmasını sağlar. Fakat *Varlıktan başka türlü ya da Özün Ötesinde* kitabında, Levinas düşüncesi, yukarıda bahsedilen başkılığın statüsü hakkında bir dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşüm ile başka, *Bütünlük ve Sonsuz*'da içsellik olarak anlaşılan kendiliğe göre artık sadece dışsallık <extériorité> olarak düşünülmeyecektir. *Varlıktan Başka Türlü kitabı ile* Levinas, aynı içinde başkası ya da aynıda başkası <l'autre dans le meme>¹³ fikri ile özneliğin ve kendiliğin içsel boyutlarında başkılığın düşünmeye başlayacaktır. Bu dönüşüm ile Levinas düşüncesinde Ricœur'ün bahsettiği kendilik içinde kökensel olan bir başkalık fikrine doğru bir dönüşüm olmuştur. Ayrıca Levinas düşüncesindeki bu dönüşüm bize göre, Ricœur'e kitabına adını verdiği "başkası olarak kendisi" fikrine yaklaştırmıştır. Levinas, *Varlıktan başka türlü ya da Özün Ötesinde* kitabında Ricœur'ün düşünmek istediğine yakın bir manada başkayı kendilik içinde düşünerek onu artık özneliğin kökensel manasında aramaya başlar.

Bu kökensel mana, *Varlıktan başka türlü* kitabının, IV. bölümünde "substitution" başlığı altında sunulmuştur. Türkçe'ye *ikame olma* ya da *yerine geçme* olarak çevirebileceğimiz bu fikir ile Levinas, başkılığın kendilikte bizzat *sorumluluk* olarak belirmediğini ifade eder. Özne olarak zaten başkası ile irtibat içinde bulunmak fikrini işleyerek, öznenin kendi içine kapalı bir aynılık olmadığını dile getirir. Özellikle bu kitabın önemli temaları olarak dil ve zaman fikirleri hem dilsel hem de zamansal boyutta kendiliğin içinde başkalık fikrini geliştirerek özneliği etik boyutta tekrar düşünmeye çalışır. Levinas için söyleme olarak başlayan dil <Dire> zaten her zaman bir başkasıyla ilişki içinde belirlemek zorunda olduğu için etik bir anlam taşır. Zaman ise yine öznenin edilgen olarak maruz kaldığı bir akıp gitme ya da bir süre olarak kendiliğin içinde bir başkalık olarak anlaşılmış ve etik sorumluluk fikrinin dayanağı olmuştur. Ricœur'ün alıntılıdığı bir cümlede Levinas *Varlıktan Başka Türlü* kitabının temel tezini şöyle özetler: "Açılış vurgusunun başkası yerine geçecek kadar başkası için sorumlu olması, - başkası için kendini gizinden çıkarmasından <dévoilement> ya da bir görünenden diğerine geçmesinden daha ziyade başkası için sorumluluğa dönüşmesi- mevcut kitabın bütün tezini oluşturur."¹⁴ Yani özneliğin açılışında,

¹⁰ Burada hızlı bir özetini verdiğimiz fikirler Levinas'ın *Bütünlük ve Sonsuz*'un ikinci bölümde geliştirdiği fikirlere dayanmaktadır. Bkz. Levinas E., *Bütünlük ve Sonsuz* s.111 itibaren başlayan sayfalar ve özellikle ikinci bölümde "Affectivité comme ipséité du Moi" (Ben'in kendiliği olarak duygulanımsallık) başlığı altında sunulan fikirler.

¹¹ Ayrılma veya ayrılık <séparation> düşüncesi *Bütünlük ve Sonsuz*'da aynı ve başka terimlerinin kavramsallaştırması için başvurulan temel düşüncedir.

¹² Fransızca autre ve autrui terimini başka ve başkası olarak çevirmeyi tercih ediyoruz. Türkçe'de kullanılan diğer öteki çeviri ise, öte ile ilgili olarak ise bize belli bir uzaklık manası vermektedir. Öteki belki başkası üçüncü tekil şahıs olarak düşünüldüğünde ötede olan olarak düşünebilir fakat Fransızca Autre ve autrui terimleri sadece uzakta, ötede olan manasına gelmez. Ayrıca Levinas'ın *Varlıktan Başka Türlü* kitabında başkayı düşünürken yaptığı yakınlık vurgusu hatırlanırsa burada öteki terimini neden tercih etmediğimiz daha açık anlaşılacaktır.

¹³ "L'autre dans le meme" yani "aynı içinde başkası" fikri *Varlıktan Başka Türlü* kitabında özneliğin düşünülmesinde hareket edilen en önemli temalardan biridir. Kitabın 176. sayfasında Levinas şöyle yazar: "Aynının içinde başkası olarak öznelik <la subjectivité> - ilham (inspiration) olarak- bütün kendi için (pour soi) olan ispatların (affirmation) sorunsallaştırılmasıdır..." . Fransızca cümle şöyle: "La subjectivité comme l'autre dans le même - comme inspiration- est la mise en question de toute affirmation "pour soi"..."

¹⁴ Ricœur bu cümleyi kendi kitabında alıntılımıştır. Sayfa numarası Ricœur tarafından verilmiştir. Bkz. Ricœur, *Lectures 3*, s. 390. Biz de Ricœur'ün verdiği sayfa numarasını veriyoruz: s.152.

özneliğin ortaya çıkışında, gizinden çıkma¹⁵ olarak anlamamamız gereken bir tarzda öznenin kökensel olarak başkası için sorumlu olduğu, hatta onun yerine geçerek başkayı kendi özneliğinde etik sorumluluk olarak duyması söz konusudur. Bu fikirler ile Levinas, başkalığı dışsallıkta sadece başka insan ile karşılaşma olarak değil, özneliğin içinde bir sorumluluk olarak öznenin zaten kendisinde edilgenlik olarak maruz kaldığı bir anlam olarak düşünenecektir. Bu anlam özellikle Levinas'ta hem Husserlci hem de Heideggerci fenomenolojiye indirgenemez bir anlam olarak düşünülme istenmiştir. Sorumluluk olarak etik düşüncesi genel olarak anlamın belirlediği her türlü fenomenal ve ontolojik düşünceden ayrı olarak ve zamansal ve mekânsal belirlemelerden bağımsız olarak düşünölmüştür.¹⁶

Kendilik Ontolojisine Doğru

Şimdi, Ricœur'ün Levinas üzerine *Başkası Olarak Kendisi* kitabındaki okumasına geçerek bu büyük kitaptaki temel tezlere dönüyoruz. Ricœur geldiği felsefi geleneğe uygun olarak, refleksiv¹⁷ felsefe dediği bir bilinç felsefesine bağlı düşünceler geliştirmiştir. Ricœur'e göre Levinas düşüncesi, bize *başkasından aynıya* doğru aşkınlık olarak beliren etik manayı açmış fakat *aynıdan başkaya* doğru hareket eden bir bilinç felsefesi açısından eksik bırakmıştır. Çünkü Ricœur'e göre Levinas'ın izlediği etik felsefeyi takip edersek, etik açısından bazı açmazlarla karşılaşmak zorunda kalırız: Ricœur için bu açmazlar haksızlık ve adalet ile ilgili olarak bir dizi soru aracılığıyla dile getirilmiştir. Eğer Levinas'ta örneğini gördüğümüz bilinç temelli olmayan bir etik felsefesi ile başkasını düşünürsek, başkası *bir cellat* ya da *hoca* olduğunda onları ayırt etmemizi sağlayacak düşünce temelinden yoksun kalırız (Bkz. Ricœur, 1994: 391). Ricœur'a göre bu tip bir sorun ile ortaya çıkan söz konusu açmazlara düşmemek için kendilikte başkasını karşılayacak ve onu tanıyacak bir bilinç felsefesine ihtiyaç vardır.

Levinas'ın etik olarak düşündüğü sorumluluk düşüncesi bilinç ve genel olarak temsil öncesi bir mana taşır. Levinas için, başkası kendisini, bilinç tarafından bilinmesinden ya da tanınmasından önce karşısında kayıtsız kalamayacağım bir etik sorumluluğa çağrı olarak göstermiştir. Levinas etik düşüncüyü bilinç öncesi boyutta düşünürken yani başkasını hesapsız, şartsız kabul etmede düşünürken, Ricœur için başkası bir bilinme ve tanınma boyutu hesaba katılarak sorumluluğa konu olmaktadır. Bu manada Ricœur, Levinas düşüncesine refleksiv boyutu da ekleyerek, etik düşüncüyü geliştirmek istemiştir. Ricœur başkanın aynıda ya da kendilikte bir etik çağrı olarak, sorumluluk olarak duyurmasının ayrıca aynının başkaya doğru bir hareketle tamamlanarak mümkün olduğunu düşünür. Dolayısıyla Levinas düşüncesinden bu bakımdan farklılaşır. Ricœur bu manada bir etik düşünce geliştirmek için felsefe tarihinin önemli filozoflarına göndermelerde bulunur.¹⁸ Levinas düşüncesi ile giriştiği tartışmada ise doğrudan fenomenolojik düşüncüyü takip eder. Bu bağlamda, Ricœur *aynıdan başkaya* doğru refleksiv bir sorumluluk düşüncesinin fenomenolojik temellerini göstermek için Husserl'e başvurur. Husserl'in *Kartezyen Meditasyonlar'ında* gösterildiği gibi, başkası bir başka ego olarak, alter ego olarak, bilinç felsefesinin konusu olmuş, başkasının öznedeki *belirme ve bilinme* şartları bu minvalde araştırılmıştır. Husserl öncelikle başkasının bir beden olarak daha doğrusu "can" olarak, canlı bir beden olarak görüngüsünü yine bilinç içerisinde yaptığı indirgeme yoluyla düşünmüş ve başkasının bir "ben" olarak anlaşılabilmesinin koşullarını veya şartlarını bilinç içinde bulmuştur. Ricœur için, Husserl'in uyguladığı indirgeme yöntemi ile bilinç içinde başkasının aynıda anlaşılması sağlanır: Başkası beni sorumluluğa çağırırken kendisini bilincimde benim gibi acı çeken, maruz kalan, özetle hissedilen bir beden olarak yani başka ben olarak anlamama izin verir. Başkasının, başka ben olarak

¹⁵ Gizinden çıkma olarak çevirdiğimiz Fransızca dévoilement terimi Heidegger'in fenomenolojik hakikat terimini düşünürken başvurduğu Yunanca aletheia teriminin bir çevirisidir. Dévoilement için Ricœur'ün aynı cümlesine bakılabilir. S.390

¹⁶ Levinas'ın fenomenoloji ile kurduğu irtibat oldukça karmaşık ve zengindir. Konumuzun sınırlarını aştığı için bu geniş konuya şimdilik pek giremiyoruz. Yukarıdaki genel fikirler ise makalemizin ilgilendiği asıl filozof Ricœur'ün okumasına uygun dile getirilmiştir. Bkz Ricœur P., *Lectures 3*, s. 94, 95.

¹⁷ Bu felsefe için Ricœur'ün geldiği Descartes ve Kant gibi rasyonalist felsefe geleneğini hatırlamak yerinde olacaktır fakat bu felsefe geleneği son dönemde Husserl ve Nabert gibi filozoflar tarafından temsil edilmiştir. Terimin kullanımı için Bkz. Ricœur P., *Lectures 3*, s. 88, 89. Ricœur "la philosophie réflexive" ifadesini kullanmaktadır.

¹⁸ Bu filozoflar listesi geniştir. Özellikle Aristoteles, Descartes, Spinoza, Kant kitapta önemli referans uğraklarıdır. Fakat bize göre etik ve moral söz konusu olduğunda hem Aristoteles hem Kant felsefelerinin Ricœur'ün etik düşüncesinde önemli bir etkisi olduğu söylenebilir.

bilinç içinde anlaşılması olmadan ona doğru hareket etmemi sağlayacak bir sorumluluğu anlamaya sahip olamam. Ayrıca bu bilinç durumu olmadan etik düşüncesi özneler arası bir anlam kazanamaz. Ricœur Husserlci fenomenoloji ile Levinasçı etik arasında orta bir yol arayarak hem kendilik içinde başkalığın hem de başkalık içinde kendiliğin bir simetrik etik ilişkisini düşünerek, özneler arası bir düşünce ile etik temelli bir felsefeye kapı aralamaya çalışmıştır. Bu manada Ricœur, Levinas düşüncesini bir yanıyla kabul ederek onun düşüncesinden öteye gitmeyi amaçlamıştır. Ricœur bir yandan refleksiv felsefe üzerinden başkalığı anlamaya çalışırken aslında Levinas gibi refleksiv düşünceden gelmeyen bir filozofu da göz önünde bulundurmamak istemiştir.

Yukarıda bahsedilen tartışma ile birlikte Ricœur bir kendilik ontolojisi <l'ontologie de l'ipséité>¹⁹ fikrine geçmek istemiştir. Ricœur bu kendilik ontolojisinin kaynaklarını gösterirken metafizik geleneğe giderek Aristoteles'e atıfta bulunur. *Metafizik* kitabında (teta kitabı 1048 b-18-35) Aristoteles bilkuvve ve bilfiil olarak varlığın anlamının sadece hareketi yani doğayı ilgilendirmediğini söyler. Ricœur, bilkuvve <dynamis> ve bilfiil <entelekhia> olma olarak varlık anlamını pratik alanda yani etik alanda düşünerek özneliliğin içinde kendisinin olma imkânları üzerine bir ontoloji fikri geliştirir. Bu fikir, özellikle Heidegger düşüncesindeki imkânlar olarak varlık manasına sahip olan kendisi olduğumuz var olanın yorumlanması üzerine geliştirdiği fikirler ile karşılaştırılmıştır. Aristocu pratiğin yani eylemin Heideggerci ontolojik kaygı üzerinden düşünülebileceğini vurgulamıştır. Etik böylece kendilik ontolojisi içinde Aristo'da pratik olarak gerçekleşen öznedeki bulunan imkânların *doğru* ve *iyi* bir hayata yönlendirilmesi olarak düşünülmüştür. Aşağıda üç notla özetle açıklayacağımız fikirler Ricœur'ün sunmak istediği kendilik ontolojisi projesinin temalarını ve sorunlarını anlamamıza yardımcı olacaktır.

1- Özneliliğimizin temelinde olan fakat başkası ile bir çeşit anlam bağına sahip "beden" mefumu bir başlangıç olarak kendilik ontolojisini ilgilendirir. Beden üzerine temel olarak yukarıda bahsettiğimiz Husserl felsefesine referans vermesinin yanında, Merleau Ponty ve Michel Henry gibi bir filozoflar listesi boyunca bir beden düşüncesinden bahseder Ricœur. Biz burada çok genel olarak ele aldığımız beden kavramı ile Ricœur'ün sadece felsefi niyeti konusunda genel bir fikir taslağı ileri sürüyoruz. Bu fikre göre beden edilgenlikler boyunca bir kendilik ontolojisinin ve etik düşüncesinin konusu olmuştur. Ricœur düşüncesinde, pratik olarak eyleyen ahlaki özne ya da kişi açısından beden gerekli uğrak olarak düşünülmüştür. Edilgenlik ve maruz kalma öznenin başka insanlara karşı etik sorumluluğa uygun olarak eylediğinde yaşamak zorunda kalacağı bedensel durumlardır. Diğer taraftan bu beden düşüncesinde aynı zamanda başkasının, başka insanın bedeni de refleksiv felsefesinin konusu olur. Böylece Ricœur, ona göre moral manasında etiğin de tanımı olan *adil kurumların olduğu bir toplumda başkası için ve başkası ile iyi yaşam* hakkında gerekli koşulları bir beden fenomenolojisi ile geliştirmek istemiştir. Bu beden fenomenolojisine göre, beden hem içsellik olarak özneliliğin tecrübe edildiği edilgenlik alanı hem de etik irtibatı sağlayan dışı açılım olarak özneler arası bağı sağlayan simetrik bir pratik felsefenin çıkış noktası olarak düşünülmüştür

2- Kendilik ontolojisi yapmanın koşulu belli bir etiğin imkânına bağlıdır. Bu etik yukarıda bahsettiğimiz Levinas ile girdiği diyalog boyunca açığa çıkarılmak istenmiştir. Burada bu etik düşüncesinin Ricœur'de söz konusu olan refleksiv boyutuna dikkat çekmek istiyoruz. Bu refleksiv etik fikrine göre, başka insan sadece beni dışarıdan ya da içerden duyumsadığım bir aşkınlık olarak ilgilendirmez. Ayrıca kendim olarak ona yönelecek bir bilinç durumunu da varsayar. Bu bilinç düşüncesi Ricœur'ün etiğin anlaşılmasında üzerinde özellikle durduğu taraftır. Özellikle Husserl felsefesi üzerinden geliştirdiği bilinç felsefesi ile, Levinas düşüncesindeki başkasına karşı sorumlu olma fikrinin bilinç içinde başkasını ve kendini tanıma imkanına çevirerek aynı ve başka arasında bir diyalektiği düşünmeye izin vermiştir.

3- Söz konusu olan kendilik ontolojisi düşüncesi için sadece refleksiv felsefenin sınırlarının içinde kalacak bir bilinç felsefesi yeterli değildir. Ricœur Aristocu pratik bilginin günümüz felsefesinde bir imkânını ararken yine bir bilinç felsefesi temelinde ontolojik bir etik fikri geliştirmek istemiştir. Bu bağlamda Heidegger felsefesinde merkezi bir tema olan Almanca Gewissen olarak ifade edilen bir

¹⁹ Terim Ricœur tarafından *Başkası Olarak kendisi* kitabında sahiplenici biçimde kullanılmıştır. Bkz. Ricœur P., *Soi-même comme un autre*, s. 352.

*şuur*²⁰ fikrine yer verilmiştir. Heidegger *Varlık ve Zaman*'da kendisi olduğumuz varolanın kendisini dünyada kaybederek herhangi biri olmasından çekip alacak bir *şuur* düşüncesi geliştirmiştir.²¹ Bu düşünceye göre kendisi olduğumuz varolan kesin fakat *imkânsız bir imkân* olarak kendini gösteren ölüm karşısında kendisine sahici bir yönelme imkânına sahip olmuştur. Heidegger otantik yani sahici bir varlık olma koşulunu sonlu olmada görmüş ve sonluluk ya da hiçlik üzerinden belli bir çağrı olarak kendini gösteren bir şuurun ortaya çıktığını düşünmüştür. Ricœur ise Heidegger felsefesine dönerken *gewissen* terimi ile ontolojik bir etik düşünceye kapı aralamak istemiştir fakat Heidegger'in şuur <gewissen> fikrinin post-Nietzscheci bir fikir olarak moral bir bilinç manasının dışında olduğunun gayet farkındadır. Heidegger'de, bizzat kendisi olduğumuz varolanda, moral manadan önce ontolojik bakımdan düşünmek zorunda olduğumuz borçlu olmak <shuldigsein> anlamı ile ortaya çıkan bir şuur söz konusudur. Dolayısıyla moralden ve ahlaktan önce kökensel olarak zaten varlık manası olarak hiçlikten neşet eden borçlu olma içinde ontolojik bir çağrı ile muhatap oluruz ve bu çağrı kendisi olduğumuz varlığı otantik olmaya yani dünyada bulduğumuz imkânlar bakımından sahici olmaya yönlendirir. Ricœur, varlığın anlamı üzerinden geliştirilen bu ontolojik şuur <gewissen> düşüncesinin aslında özneliğin içinde kendisinde bir yükseklığe <hauteur> ve aşkınlığa <transcendance> tanıklık sağladığını düşünür. Fakat bu tanıklık olarak ortaya çıkan şuur olarak kendilikten gelen çağrıyı Heidegger gibi sadece ontolojik manada düşünmez. Ricœur'e göre Heidegger'in düşüncesi ontolojiden etiğe mümkün bir geçiş yolunu göstermekte yetersiz kalmıştır. Burada varlık açısından borçlu olmak fikrini hesaba katarak Levinasçı başka düşüncesine tekrar geri döner. Başka sadece dışarıda duran biri olarak değil de kendiliğin içinde bir ses olarak etik bir mana olarak varlığa şuur verir. Bu manada ontolojik şuur <gewissen> düşüncesini etiğe doğru yönlendirerek başkasından gelen etik sorumluluğun aynı zamanda şuur olarak kendiliğin öznel boyutunda bir çağrı olarak yani borçlu olma olarak varlığın anlamında içerildiğini düşünür.

Tanıklık ve Kendilik

Tam bu noktada, *Başkası Olarak Kendisi* kitabının yayınlanmasından bir yıl önce yayınlanan *Emmanuel Lévinas, Tanıklığın Düşünürü* adlı makaleye²² geri dönmek yerinde olacaktır. Çünkü bu makale, hem *Başkası Olarak Kendisi* kitabındaki Levinas okumasının temelini sunmasıyla hem de Ricœur'ün kendilik ontolojisi açısından bir hazırlık karakteri taşımasıyla öne çıkmaktadır. Bu makalede ortaya çıkarılan Heidegger düşüncesi ile Levinas düşüncesi arasındaki yakınlaşma kendilik ontolojisi bakımından bizce önemli bir noktadır. Özellikle Ricœur'ün Heideggerci şuur <gewissen> nosyonunun okumasının Levinas bağlamında tekrar ele alınması yeni bir düşünceye imkân sunmuştur. Bu yeni imkân hem ontolojiyi hem de etiği birbirine yakınlaştırma imkânıdır. Aslında hem Levinas hem de Heidegger biri *etik* adına diğeri *temel ontoloji* adına yekdiğerleriyle uzlaşmaz birer filozof olarak bilinse de Ricœur'ün stratejisi her iki filozofun düşüncelerinden yola çıkarak etiği de içine alan bir kendilik ontolojisine doğru ilerlemektir. Kendilik ontolojisi terimini henüz bu makalede açık olarak göremesek de, makalenin asıl konusu olan tanıklık felsefesinde kendilik içinde başkılığın düşünülmesiyle bu tip bir ontolojiye hazırlık olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Ricœur için kendilik ontolojisi yukarıda bahsettiğimiz gibi bir tür bilinç fikrini de

²⁰ Almanca'daki *gewissen* terimi Türkçe'ye Kaan H. Ökten tarafından "vicdan" olarak çevrilmiştir. Fakat biz burada şuur terimini tercih ediyoruz. Vicdan kelimesi gündelik kullanımda ahlâki bir mana taşır. Ayrıca vicdan kelimesi etimolojik olarak Arapça "vecede" "bulmak" ile ilgili olduğundan, *gewissen*'in geldiği eski Almanca *gewis* ve *wis* (kesinlik-emin olma) manaları için uygun değildir. Burada şuur terimi ile çevirdiğimiz *gewissen*'in refleksiv ve temsilci felsefede geçen *bewusstsein* olarak bilinç terimi olmadığını belirlemek gerekir. Heidegger'de *gewissen* hiçbir moral mana taşımaz. Bu nedenle herhangi bir moral manasını çağrıştıracak "ahlaki", "vicdani" ya da "etik" sıfatlar her zaman problemlidir. Biz bu noktanın altını çizmek için *gewissen* terimini şuur olarak çevirmek istiyoruz. Diğer taraftan Fransız felsefesinde de bu konuda bir tartışma olmuştur. Örneğin Ricoeur Marion'un *gewissen* için moral buyruk <l'injonction morale> çevirisini bizim bahsettiğimiz nedenle eleştirmiştir. Bkz. Ricoeur P., *Lectures 3*, s. 82. Aslında terimi çevirmeden bırakmak daha doğru olacaktır fakat terimin en azından hangi manalarda gelmediğini bilmek açısından şimdilik ahlaki ve temsili felsefeden ayırt ederek şuur terimi ile karşılıyoruz.

²¹ *Gewissen* terimi ve açılımları için *Varlık ve Zaman*'ın özellikle ikinci kısmındaki ikinci bölümüne bakmak yardımcı olabilir. Heidegger M., *Varlık ve Zaman*, s. 283-320

²² Bkz. Ricoeur P. *Lectures 3*, "Aux frontières de la philosophie", s. 81. Türkçeye "Okumalar 3, Felsefenin sınırlarında" olarak çevireceğimiz kitapta yayınlanan bu makalede Ricoeur, Heidegger, Nabert ve Levinas üzerinden bir tanıklık ya da şahitlik felsefesinin <la philosophie du témoignage> taslağını sunmaktadır.

içererek beden ve başkası ile etik irtibatı düşünmeye çalışmaktadır. Daha açık olarak, kendilik ontolojisi, bilinç, beden ve başkası olarak üç ayrı başkalık uğrak noktasının kendilik üzerinden bir tür bütünlüğünü hedefler.

Heideggerci şuur <gewissen> düşüncesine ayrıca önem vermemizin nedeni ise kendilik ile aşkınlık olarak başka arasındaki irtibatın düşünülmesine çıkış noktası olmasıdır: Kendilik ontolojisi dediğimiz alanda özneliliğin kendiliğinde bir tanıklık olarak aşkınlığa tanıklık ettiğini düşündüğümüzde Heidegger'in gewissen düşüncesi bir çıkış noktası olmuştur. Fakat Heidegger düşüncesinde gewissen, aşkınlık olarak başkalığın bir tanıklığı olarak değil, kendilik içinde kendisi olduğumuz var olanın kendisine, daha doğrusu, otantik varoluşuna geçişte tanık olduğu imkânına göndermede bulunur. Ricœur'ün *Varlık ve Zaman*'dan alıntılanmış bir cümlede söylendiği üzere, otantik varoluşa çağrı²³ yani şuurun <gewissen> fenomenal belirişi *dünyada olan bir başkasından* gelmez: Bu çağrı *benden gelir fakat beni aşar*.²⁴ Başkası Heidegger için, öncelikle dünyada bulunan bir başkası olarak kendiliğin dışında kalan herhangi birisi <das man> olarak başkasıdır. Diğer taraftan Heidegger şuurun çağrısının beni aştığını söyleyerek yüksekliğe <hauteur> doğru bir aşmadan bahsetmemize izin vermiştir. Fakat Ricœur'ün altını çizdiği üzere bu yükseklik hiçbir şekilde ne başkasından <autrui> ne de aşkınlıktan <transcendance> doğar: Heidegger'in düşüncesinde ontolojik şuur <gewissen> düşüncesi, içkin bir alanda kendisi olduğum varolanın varlığında hiçbir "öte" ye gönderme yapmadan belirir. Heidegger iki nokta açısından kendiliğin en özsel olarak belirlediği ontolojik şuur düşüncesi ile Levinas düşüncesinden ayrılır. Ricœur'e göre Heidegger'de bu bağlamda ikili bir indirgeme söz konusudur: Bir yandan yükseklik bir aşkınlık tarzında belirse de içkinliğe indirgenmiş, diğer yandan bu içkinlik başkasından soyutlanarak dışsallığa yani yabancılaşma²⁵ indirgenmiştir. Başkalık olarak beliren yabancılaşma <étrangèreté> ise kendisi olduğumuz var olanın hiçliğinden, sonlu olmasından hareketle düşünülmüş ve otantik olmaya doğru çağrı olarak beliren şuurun ortaya çıkışını belirlemiştir.

Heidegger'de beliren iki eğilimi başka türlü daha açık olarak şöyle ifade etmek mümkündür: Bir yandan aşkınlık düşüncesine izin vermeden bir tür içkinlik tarzında bir kendilik fikri oluştururken, diğer yandan otantik kendilik içinde başkalığı sadece dışsal bir alanda yani buradaki manasıyla dünyasal bir alanda düşünerek etik düşünceye ontolojik manada öncelik vermemiştir. Ayrıca Heidegger'deki bu iki eğilim Ricœur'ün Jean Nabert²⁶ okuması üzerinden altını çizdiği haksızlık ve kötülük gibi meselelerin onun temel ontolojisinde yeterince düşünülmediği sonucunu doğurmuştur. Levinas düşüncesi tam bu bağlamda, kendilik meselesini bir başkalık fikrine izin verecek şekilde etik anlamı gözeterek aşkınlığa açılan bir anlam alanı olarak okumakla şuur düşüncesini yeniden ele almamızı sağlamıştır. Bu düşünceye göre, başkası için sorumluluk fikri, sonsuzun tanıklığı olarak bizzat kendilik alanı içinde düşünülerek yeni bir şuur düşüncesine kapı aralamıştır. Fakat Ricœur burada Levinas düşüncesinden ayrılarak, sonsuza tanıklık olarak ortaya çıkan etik alanın sadece şuur ve varlık öncesi alanda kalamayacağını vurgular. Ricœur Levinas'ın düşüncesinde ortaya çıkan aşkınlık ve dışsallık arasındaki

²³ Çağrı gewissen olarak şuur ile doğrudan alakalıdır. Gewissen kendini bir çağrı olarak fenomenal alanda gösterir. Sessiz bir çağrı olarak, hiçbir dışsallıkla ilişkili değildir. Kendisi olduğumuz varolanın varlığında duyulur bu çağrı. Nitekim Ricœur gewissen terimini Fransızca'ya şuurun sesi <la voix de la conscience> olarak çevirmiştir. Biz de çalışmamızda "gewissen" terimini Türkçe'ye şuur olarak çeviriyoruz. Bu şuurun içerden gelen bir ses olarak ortaya çıktığını dikkate alıyoruz. Fakat bu ses hiçbir emir vermez, hiçbir zorlama getirmez, sadece sessizce çağrıda bulunur.

²⁴ Ricoeur'ün alıntılanmış Heidegger'in Almanca cümlesi şöyledir: "Aus mir und doch über mich". Bkz. Ricoeur P., *Lectures 3*, s. 84

²⁵ Bilindiği üzere *Varlık ve Zaman*'ın önemli terimlerinden biri de yabancılaşma <unheimlichkeit> terimidir. Almanca unheimlichkeit terimi Martineau ve Ricoeur tarafından Fransızca'ya "étrangèreté" olarak çevrilmiştir.

²⁶ Bizim çalışmamızda Jean Nabert düşüncesine girmesek de Ricoeur düşüncesinde bilinç felsefesi bağlamında düşüncesinin önemli bir katkı olarak anılması gerekir. *Başkası Olarak Kendisi* kitabı Levinas bağlamı söz konusu olduğunda daha çok Husserl üzerinden düşünüldüğü için Nabert düşüncesi ana bir uğrak noktası değildir. Fakat bahsettiğimiz makalede Ricoeur bilinç felsefesini aşkınlık temelli bir tanıklık ya da şahitlik felsefesine doğru döndürdüğünde Nabert ismi ön plana çıkmıştır. Bu giriş çalışmamızda sadece mümkün bir tanıklık felsefesi bakımından Nabert düşüncesinin önemini anmakla yetiniyoruz. Özellikle *Le Désir de Dieu* (Tanrı Arzusu) ve *Essai sur le Mal* (Kötülük üzerine Deneme) adlı kitaplarında Nabert, mutlak üzerine, onun tecrübesini düşündüğü tanıklık üzerine önemli düşünceler geliştirmiştir. Fakat biz giriş niteliğindeki çalışmamızın bu noktasında daha çok Levinas ve Heidegger düşüncesi üzerine yoğunlaşıyoruz.

ilişkiye yoğunlaşarak etik bir şuur felsefesi geliştirir. Levinas'ta aşkınlık mutlak olarak sonsuz ile ilgili ilgiliden, dışsallık başkaları ile ilgilidir. Fakat her iki alanın Levinas'ta eklememesi Ricœur'e göre felsefi bir probleme işaret eder: Aşkınlık olarak başkalık ile dışsallık olarak başkalık arasında kurulan bağ üzerine düşünen Ricœur bu problemi aşmak için, aşkınlık ile dışsallık olarak beliren başkalığın tutarlı bir bağlantısını şuur <gewissen> fikri üzerinden tekrar düşünmeye çalışır. Aşkınlığın tanıklığı olarak şuur ile başkası için bir sorumluluk bilincini aynı etik anlam içinde tekrar düşünerek hem aşkınlığı hem de içkinliği dikkate alan bir etik felsefesi tesis etmeye çalışır.

Özetle Ricœur Heideggerci şuur <gewissen> düşüncesini, aşkın bir tanıklığa izin vermemesi dolayısıyla etiğe gerçek bir geçiş imkânı sunmadığı için eleştirirken, Levinasçı sonsuz olarak aşkınlığı başkalarını tanıma ve bilme açısından içkin bir ontolojiye izin vermemesi açısından eleştirir. Açıktır ki bu ontoloji fikri etik bir şuur düşüncesini barındırdığı için hem Heidegger hem de Levinas felsefelerinden farklılaşarak ontolojik bir etik geliştirmek ister. Bizim çalışmamızda sadece genel hatlarını sunduğumuz bu fikre göre, ontoloji ve etik belli bir kendilik ontolojisi adı altında tekrar düşünülme istenmiştir. Böylece kendilik ontolojisi içinde beden, bilinç (şuur) ve başkası olan üç felsefi alan boyunca öznellik yeniden düşünülme istenmiştir. Bu üç felsefi alanın tekrar bütünlük taşıyan bir şekilde sunulması kendilik ontolojisinin görevi olarak kendini duyurmuştur.

Sonuç

Sonuç bölümünde kısaca bazı zorluklardan bahsederek çalışmamızı bitirmeye çalışacağız. *Başkası Olarak Kendisi* kitabı özellikle bizim çalışmamızdaki temel mesele açısından bir zorluğu belirterek bitmiştir: Başkalık, etik buyruğun kaynağı olarak bizim bizatihi öznelliğimizin içinde var olsa da başkalığın kaynağının sorusu zor bir sorudur. Kendisine borçlu olduğum varlık Heidegger tarafından ölüm üzerinden düşünüldüğü gibi bir hiçlik mi? Yoksa yaşayan bir Tanrı mı? Veya kendisinin kaynağını unuttuğum buyruk olarak süper egonun bir sesi midir?²⁷ Ricœur burada bir karar verilemez ile karşılaşarak, etik buyruğun kaynağının hesabının felsefi olarak verilmesi konusunda sessiz kalır. Belki Kant felsefesini ilgilendiren tam da bu noktada Levinas sonsuz fikrine yönelerek, bilinç tarafından hiçbir zaman yakalanamayacak zamansal boyutta tözelliği aşan bir Tanrı fikrine göndermede bulunur. Ricœur için zorluklar taşıyan kaynak düşüncesi Levinas için zaten Sonsuz fikrinin <l'idée de l'infini>²⁸ diğer adıdır. Ricœur, böylece bahsettiğimiz üç ana tema boyunca yani beden, başkası ve bilinç düşüncesi ile bir kendilik ontolojisi geliştirmek isterken, Levinas'tan bazı noktalarda ayrılmış olsa da onunla girdiği tartışma boyunca öznelliği tekrar düşünmek istemiştir.

Levinas ve Ricœur birçok problem ile birlikte her biri kendi yolları bakımında çağdaş felsefede metafiziğe tekrar dönüş yapmaya çalışarak felsefi modaya ters bir tutum almışlardır. Bu geri dönüş, geleneksel felsefeye dikkat kesilerek yeni bağlamlarda varlık sorusuna etik cevaplar ile metafizik düşüncüyü günümüz bağlamında tekrar tesis etmeye yönelmiştir. Bu nedenle Levinas ve Ricœur düşünceleri arasındaki mümkün bir felsefi diyalog günümüz düşüncesinde metafiziğin geri dönüşünü anlamak için önemli bir başlangıç sunabilir. Peki, geri dönen düşünce gerçekten geleneksel metafizik olabilir mi? Hiçlik olarak ya da sonsuz olarak kendini duyuran başkası düşüncesi metafizik midir? Veya metafizik, zaten mutlak başkası olarak sonsuzun düşüncesi değil midir? Cevaplamakta acele etmememiz gereken sorular bu tip sorulardır. Levinas başkasının belirlediği boyutu, Heidegger'de olduğu gibi hiçlik veya sonluluk düşüncesi üzerinden değil de sonsuz olarak aynılığı ve kendiliği aşan Tanrı düşüncesinde bulmuştur. Buradaki Tanrı fikri mutlak olarak başka olduğu için, felsefi söylem açısından oldukça zorlu bir düşünce getirmektedir. Ricœur'ün beden, şuur ve başkasını (başka insanı), başkalık figürleri olarak kendilikle beraber düşünmek isteği bu zorluğu aşmaya yönelik olabilir: Kendinde başkalık, *Başkası Olarak Kendisi* bu bağlamda Levinas'ın düşünmek istediği mutlak başkalığın içkinlik olarak düşünülme yollarını sunmakta yardımcı olabilir. Fakat bu yol yukarıda kaynak sorusu olarak

²⁷ Buradaki kaydedtiğimiz sorular kuşkusuz Paul Ricoeur'ün sorduğu sorulardır. Bkz. Ricoeur P., *Soi-même comme un autre*, s. 406, 407.

²⁸ Bkz. Descartçı Sonsuz fikri üzerine Levinas yorumları için *Bütünlük ve Sonsuz* kitabının ilk bölümü.

belirttiğimiz sorun bakımından ve bahsedilen başkılık figürlerinin bütünlüklü tutarlı bir bağdaşımı bakımından oldukça zorlu bir yoldur.

Kaynakça

- Heidegger M. (1985). *Être et Temps*. Traduit Par Martineau. Paris: Authentica.
- Heidegger M. (1967). *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer.
- Heidegger M. (2011). *Varlık ve Zaman*. Kaan H. Ökten (Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Levinas. E. (2005). *Zaman ve Başka*. Zeynep Direk Sunuşuyla. Özkan Gözel (Çev.). İstanbul: Metis.
- Levinas E. (1971). *Totalité et Infini, essai sur l'extériorité* [1961], La Haye: Nijhoff.
- Levinas E. (1978). *Autrement qu'Être ou Au-delà de l'Essence* [1974], La Haye: Nijhoff.
- Levinas E. (1998). *Éthique comme Philosophie Première*. Paris: Payot&Rivages.
- Ricoeur P. (1990). *Soi-même comme un Autre*. Paris: Seuil.
- Ricoeur P. (1994). *Lectures 3, aux frontières de la philosophie*. Paris: Seuil.